

Kita, Jarosław

Badania naukowe łódzkich historyków na przełomie XX i XXI w.

Przegląd Historyczny 95/3, 397-406

2004

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

P R E Z E N T A C J E

JAROSŁAW KITA
Uniwersytet Łódzki
Instytut Historii

Badania naukowe łódzkich historyków na przełomie XX i XXI w.

Rozwój badań naukowych z zakresu historii nastąpił w Łodzi po 1945 r. Było to związane z powołaniem nowej uczelni — Uniwersytetu Łódzkiego¹. Kształtujące się wówczas środowisko historyczne w Łodzi tworzyli znakomici profesorowie, związani w okresie międzywojennym z ośrodkami naukowymi w Wilnie, Lwowie i Warszawie (Włodzimierz Dzwonkowski, Natalia Gąsiorowska-Grabowska, Ludwik Kolankowski, Marian Henryk Serejski, Stanisław Zajaczkowski i inni). Młodszą kadre stanowili również znakomici badacze, którzy w kolejnych latach osiągnęli szybko tytuły profesorskie (m.in. Jan Adamus, Bohdan Baranowski, Józef Dutkiewicz, Halina Evert-Kappesowa, Witold Kula, Stefan Krakowski, Zofia Libiszowska, Witold Łukaszewicz, Gryzelda Miśsałowa, Krystyna Śreniowska, Józef Wołski, Juliusz Willaume)². Obecni profesorowie, kierownicy poszczególnych katedr historycznych w UL, to często uczniowie wymienionych wyżej twórców łódzkiego ośrodka badań historycznych.

W 1948 r. utworzony został, przy znacznym zaangażowaniu Natalii Gąsiorowskiej-Grabowskiej, Instytut Historii UŁ, w którym pracuje obecnie ponad 60 osób, a dyrektorem od 2002 r. jest bizantynista, profesor Waldemar Cerań. W strukturze organizacyjnej Instytutu Historii UŁ funkcjonuje jedenaście katedr i dwa zakłady zajmujące się dziejami powszechnymi i Polski od starożytności po współczesność oraz Pracownia Dydaktyki Historii. Poszczególne katedry i zakłady posiadają samodzielność zarówno pod

¹ Należy jednak podkreślić, że już w okresie międzywojennym podejmowane były w Łodzi badania historyczne, głównie nad dziejami regionu łódzkiego, przez badaczy związanych z Oddziałem Łódzkim Wolnej Wszechnicy Polskiej (m.in. Natalia Gąsiorowska-Grabowska, Stanisław Arnold), pracowników Archiwum Akt Dawnych m. Łodzi, historyków-regionalistów, członków PTH (m.in. Filip Friedman, Zygmunt Lorentz, Anna Rynkowska, Jan Warężak i inni). Cf. J. Kita, *Historia społeczno-gospodarcza w badaniach łódzkich historyków*, „Rocznik Łódzki” t. L, 2003, s. 24–25.

² Niektórzy z wymienionych badaczy w kolejnych latach przeszli do pracy w innych polskich uczelniach: L. Kolankowski, W. Kula, W. Łukaszewicz, J. Wołski, J. Willaume. Cf. J. Kita, R. Stobiecki, *Słownik biograficzny historyków łódzkich*, Łódź 2000.

względem badawczym, jak i finansowym. W ramach Instytutu Historii łączą je przede wszystkim zagadnienia związane z procesem kształcenia studentów.

Poza Instytutem Historii, w ramach struktury organizacyjnej UŁ pozostają jeszcze inne jednostki zajmujące się także problematyką historyczną: historią filozofii, literatury, kultury, sztuki, państwa i prawa, myśli ekonomicznej, myśli społecznej, wychowania, oświaty³.

W niniejszym tekście przedstawione zostaną jedynie badania historyków (pracowników i niekiedy doktorantów) związanych z Instytutem Historii UŁ. Pominięto prace badaczy z Katedry Historii Bizancjum, gdyż kierujący jednostką Waldemar C e r a n zamieścił odrębny tekst prezentujący kierunki badań i osiągnięcia pracowników związanych z tą Katedrą⁴.

Historia średniowiecza polskiego i powszechnego podejmowana jest w dwu jednostkach Instytutu Historii UŁ — Katedrze Historii Polski Średniowiecznej, kierowanej przez profesora Jana S z y m c z a k a i wspomnianej Katedrze Historii Bizancjum.

Jednym z najważniejszych obszarów badawczych tej pierwszej katedry są zagadnienia związane z historią wojskowości. Nurt ten jest głównym problemem badawczym Jana Szymczaka i Tadeusza G r a b a r c z y k a. Kierownik katedry zajmuje się m.in. organizacją produkcji, cenami uzbrojenia rycerskiego i ich zasobami w Polsce w XIII–XV w. Zainteresował się on także kwestią kosztów i rolą murowanego budownictwa obronnego na ziemiach polskich w średniowieczu. Ponadto prowadzi badania nad początkami broni palnej w Polsce i historią wojskowości polskiej w średniowieczu. Natomiast Tadeusz Grabarczyk podejmuje badania nad wojskami zaciężnymi w Polsce i historią wojskowości polskiej w XIV–XVI w.⁵

Kolejne obszary badawcze tej jednostki to historia regionu łódzkiego, dzieje osadnictwa na terenie centralnej Polski i badania nad własnością ziemską w średniowieczu, podejmowane przez Stanisława M. Z a j ą c z k o w s k i e g o, Tadeusza N o w a k a, Jana Szymczaka, Tadeusza Grabarczyka, a także badania nad dziejami kapituł katedralnych w Polsce centralnej do schyłku XV w. (Anna K o w a l s k a, Anna J a b ł o ń s k a)⁶.

³ Również na Uniwersytecie Medycznym w Łodzi badania historyczne, zainicjowane przez Jana Fijałkę jeszcze w latach siedemdziesiątych XX w., prowadzone są w ramach Katedry Historii Medycyny i Farmacji.

⁴ W. C e r a n, *Bizantynistka na Uniwersytecie Łódzkim w latach 1999–2003*, PH t. XCV, 2004, z. 1, s. 109–118.

⁵ W tym, jak i w kolejnych przypisach, zostaną podane jedynie najważniejsze (według autora niniejszego tekstu) pozycje książkowe i wydawnictwa zbiorowe opublikowane po 1996 r. przez pracowników Instytutu Historii UŁ. T. G r a b a r c z y k, *Piechota zaciężna Królestwa Polskiego w XV wieku*, Łódź 2000; J. S z y m c z a k jest autorem 2/3 objętości książki *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*, red. A. N o w a k o w s k i, wyd. II, Toruń 2003, idem, *Początki broni palnej w Polsce (1383–1533)*, Łódź 2004.

⁶ S. M. Z a j ą c z k o w s k i, *Powiat orłowski do lat siedemdziesiątych XVI wieku. Studia z dziejów osadnictwa*, Łódź 1997; idem, *Uwagi nad dziejami dóbr łaznowskich i niesułkowskich biskupstwa włocławskiego do końca XVI wieku*, Łódź 2000; idem, *Lokacje osad wiejskich na prawie niemieckim na obszarze przedrozbiorowego powiatu łęczyckiego do lat siedemdziesiątych XVI wieku*, Łódź 2003; Łęczyca. *Dzieje miasta w średniowieczu i w XX w. Suplement do monografii miasta*, red. J. S z y m c z a k, Łęczyca–Łódź 2003; T. N o w a k, *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003; idem, *Zarys dziejów Dobronia i okolicznych miejscowości*, Łask–Dobroń 2001; *Studia z historii Polski i powszechnej XIII–XVIII wieku*, red. J. S z y m c z a k, Łódź 2001; J. M a l i n o w s k a, *Studia osadnicze na obszarze powiatu brzezińskiego do połowy XVI wieku*, Toruń 2001; A. K o w a l s k a, *Pralacy i kanonicy kapituły łęczyckiej do schyłku XV w.*, Łódź 2004.

Problematyka dziejów nowożytnych podejmowana jest przez pracowników dwu jednostek Instytutu Historii UŁ — Katedry Historii Polski XVI–XVIII w., kierowanej przez profesora Wojciecha Szczygielskiego i Zakład Historii Powszechnej Nowożytnej (kierownik — profesor Jerzy Grobis). Ta druga struktura rozszerza swój obszar badawczy także na zagadnienia chronologicznie obejmujące początki wieku XIX.

W katedrze dziejów ojczyźtych realizowane są przede wszystkim trzy zasadnicze problemy badawcze. Kierownik jednostki (Wojciech Szczygielski) podejmuje zagadnienie łagodnej rewolucji w Rzeczypospolitej w dobie Sejmu Wielkiego, a w szczególności interesuje się świadomością polityczną szlachty i jej stosunkiem do Konstytucji 3 Maja, a także kształtowaniem się szlachecko–ziemiańskiej opcji sejmowej i jej wpływem na reformę państwa. Kolejne dwa obszary badawcze to: życie polityczne w Polsce w czasach rządów Rady Nieustającej, przede wszystkim funkcjonowanie sejmu i sejmików (Witold Filipczak) oraz dzieje społeczności lokalnych w Rzeczypospolitej w XVII–XVIII w., głównie problem kształtowania się lokalnych elit szlacheckich: politycznych i gospodarczych oraz kultura okresu sarmatyzmu (Hanka Żerek-Kleszcz i Michał Kobiercki)⁷.

W Zakładzie Historii Powszechnej Nowożytnej realizowane są dwa podstawowe nurty badawcze. Pierwszy z nich obejmuje szeroko pojęte stosunki międzynarodowe (szczególnie w kontekście problematyki amerykańskiej i szwedzkiej) od schyłku XVII w. do początków XIX w. Ważne miejsce w badaniach zajmują dzieje Ameryki kolonialnej oraz problemy związane z kształtowaniem się państwowości Stanów Zjednoczonych na przełomie XVIII i XIX w. (Jerzy Grobis, Jolanta Daszyńska, Piotr Robak i uczniowie kierownika zakładu). Historia dyplomacji w XVIII w. oraz dzieje Szwecji w XVII i XVIII w. to główne obszary zainteresowań naukowych Zbigniewa Anusika. Natomiast drugi obszar badawczy to zagadnienie kultury protestanckiej w XVII i XVIII w. (studia nad aktywnością protestantów anglosaskich w różnych obszarach życia społecznego, intelektualnego i religijnego). Problemy te podejmuje w zasadzie wszyscy pracownicy tego zakładu. W jednostce tej ważne miejsce zajmują ponadto badania biograficzne (przede wszystkim Zbigniew Anusik)⁸.

Historia szeroko pojmowanego XIX w. (od schyłku XVIII w. do pierwszej wojny światowej) znajduje odbicie w pracach historyków skupionych w trzech jednostkach: Katedra Historii Polski XIX w. (kierownik — profesor Stefan Pytlas), Katedra Historii Społeczno–Gospodarczej — kierowana przez profesora Wiesława Pusa, Katedra Historii Powszechnej Najnowszej, którą kieruje profesor Andrzej M. Brzeziniński.

⁷ Pracownicy katedry publikowali ostatnio przede wszystkim w pracach zbiorowych i pismach naukowych. Publikacje książkowe: W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000; M. Kobiercki, *Walewscy herbu Kolumna w XVII–XVIII wieku. Genealogia. Majętności. Działalność publiczna* (w druku).

⁸ Najważniejsze publikacje pracowników tego zakładu w ostatnich latach to: Z. Anusik, *Dyplomacja szwedzka wobec kryzysu monarchii we Francji w latach 1787–1792*, Łódź 2000; idem, *Gustaw II Adolf*, Wrocław–Warszawa 1996; P. Robak, *William Penn — reformator i polityk*, Warszawa 2000; *Studia z historii XVIII–XIX wieku*, red. J. Grobis, Łódź 2001; P. Jakóbczak, *Traktat transkontynentalny Luisa de Onisa i Johna Quincy Adamsa, 22 lutego 1819 r. Geneza, negocjacje, ratyfikacja*, Toruń 2001; J. Daszyńska, *Stany wobec polityki rządu federalnego Stanów Zjednoczonych lat 1798–1830*, Łódź 2004. Ponadto do druku złożono: Z. Anusik, *Karol XII*.

W Katedrze Historii Polski XIX w. realizowane są badania nad strukturą społeczeństwa Łodzi i regionu czasu zaborów (w kręgu zainteresowań znajdują się przede wszystkim: burżuazja, inteligencja, społeczność niemiecka). Badania te prowadzone są w kontekście przemian zachodzących w tym zakresie w Królestwie Polskim, a podejmują je Stefan Pytlas i Marzena Iwańska. Drugim nurtem badawczym tej katedry są badania dotyczące funkcjonowania tradycji, stereotypów i mitów historycznych w świadomości społeczeństwa polskiego XIX i XX w., również zagadnienie funkcjonowania pojęcia państwa w świadomości polskiej drugiej połowy XIX w. (zapoczątkowane przez Alinę Barszczewską-Krupę, a kontynuowane obecnie przez Grzegorza Markiewicza i Marzenę Iwańską)⁹.

Z kolei problematyka badawcza pracowników Katedry Historii Społeczno-Gospodarczej koncentruje się przede wszystkim wokół nurtów historii gospodarczej i społecznej doby zaborów, niekiedy wykracza jednak poza te ramy tak w sensie tematyki, jak i chronologicznym. Dzieje przemysłu w XIX i XX w. to kierunek badawczy podejmowany przede wszystkim przez Wiesława Pusia, Rafała Kowalczyka i Wojciecha Ziomka. Wyraźnie zarysowanym nurtem tematycznym są prowadzone przez Wiesława Pusia i Krzysztofa Woźniaka badania nad problematyką narodowościową, a szczególnie społecznością żydowską (Wiesław Puś) i niemiecką (Krzysztof Woźniak) w Łodzi i regionie w okresie zaborów. Obok problemów gospodarczych i problematyki narodowościowej ważną płaszczyzną badawczą pracowników tej katedry stały się dzieje społeczeństwa polskiego doby zaborów, a w szczególności ziemiaństwa i chłopów Królestwa Polskiego (Jarosław Kita) oraz historia kobiet (Marta Sikorska-Kowalska)¹⁰. Pracownicy tej jednostki zainicjowali publikowanie periodycznego wydawnictwa pt. „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku”, pod redakcją Wiesława Pusia.

Pracownicy z obu wymienionych powyżej katedr (Stefan Pytlas i Jarosław Kita) podejmują jednocześnie prace z zakresu przeszłości i teraźniejszości łódzkiego środowiska naukowego, uwieńczone kilkoma publikacjami książkowymi¹¹.

Badania nad historią powszechną XIX stulecia prowadzi przede wszystkim Radosław Żurawski i Grzegorz Jędrzejewski. Studia nad dyplomacją Hotelu Lambert, kwestią

⁹ *Historia, mity, interpretacje*, red. A. Barszczewska-Krupa, Łódź 1996; *W kręgu historii, historiografii i polityki*, red. A. Barszczewska-Krupa [i in.], Łódź 1997; *Europa w krzywym zwierciadle. Z badań nad wyobrażeniami Polaków o problemach europejskich XIX i XX wieku*, red. A. Barszczewska-Krupa, Łódź 2000; G. Markiewicz, *Spór o model społeczeństwa na łamach „Przeglądu Tygodniowego” i „Przeglądu Katolickiego” 1864–1880*, Łódź 2000.

¹⁰ Najistotniejsze publikacje pracowników tej Katedry: W. Puś, *Rozwój przemysłu w Królestwie Polskim 1870–1914*, Łódź 1997; idem, *Żydzi w Łodzi w latach zaborów 1793–1914*, Łódź (wyd. I, 1998, wyd. II, 2001, wyd. III, 2004); *Przeszłość przyszłości. Z dziejów luteranizmu w Łodzi i regionie*, red. B. Milewski i K. Woźniak, Łódź 1998; B. Kopczyńska-Jaworska, K. Woźniak, *Łódzcy luteranie. Społeczność i jej organizacja*, Łódź 2002; M. Sikorska-Kowalska, *Wizunek kobiety łódzkiej przełomu XIX/XX wieku*, Łódź 2001; *Studia z historii społeczno-gospodarczej XIX i XX wieku*, t. I, red. W. Puś, Łódź 2003, t. II, red. W. Puś, Łódź 2004. Na uwagę zasługuje ponadto książka K. Woźniaka, wybiegająca poza nurty badawcze Katedry, pt. *Opisaniu pracy magisterskiej na studiach humanistycznych. Przewodnik praktyczny*, Warszawa-Łódź (wyd. I, 1998, wyd. II, 1999).

¹¹ J. Kita, S. Pytlas, *Profesorowie Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–1994. Pro Memoria*, Łódź 1996; J. Kita, S. Pytlas, *Uniwersytet Łódzki w latach 1945–1995*, Łódź 1996; J. Kita, R. Stobiecki, *Słownik biograficzny historyków łódzkich*, Łódź 2000.

wschodnią i dyplomacją brytyjską w pierwszej połowie XIX w. przyniosły efekt w postaci istotnych publikacji książkowych¹².

W ramach Instytutu Historii UŁ istnieje faktycznie sześć katedr zajmujących się szeroko pojmowaną historią najnowszą, przy przyjęciu dla tej epoki roku 1914 jako cezury początkowej¹³. Dwie z nich podejmują tematykę dziejów ojczystych — Katedra Historii Polski Najnowszej, kierowana przez profesora Pawła Samusi i Katedra Historii Polski Współczesnej, której kierownikiem jest profesor Włodzimierz Kozłowski. Natomiast pracownicy trzech katedr zajmują się dziejami powszechnymi — Katedra Historii Powszechnej Najnowszej, kierowana przez profesora Andrzeja M. Brzezińskiego, Katedra Historii Europy Wschodniej z profesorem Wojciechem Materskim na czele (w październiku 2004 r. kierownikiem został profesor Edward Wiśniewski) i Katedra Studiów Bliskowschodnich (kierownik — profesor Hassan Ali Jamsheri). Ponadto problemy z historii najnowszej w nieco innym aspekcie — historiograficznym, podejmują pracownicy i doktoranci Katedry Historii Historiografii, kierowanej przez profesora Rafała Stobieckiego. Łącznie badania z zakresu historii najnowszej prowadzi w Instytucie Historii UŁ, nie licząc doktorantów, aż 24 pracowników, co stanowi niemal 40% wszystkich zatrudnionych.

Zainteresowania łódzkich historyków dziejów najnowszych, zarówno tych, którzy podejmują badania z historii Polski, jak i z dziejów powszechnych, chronologicznie rozciągają się od początku XX w. do schyłku lat osiemdziesiątych tegoż stulecia. Należy jednak podkreślić, że dominuje problematyka obejmująca okres międzywojenny. Zakreślone obszary badawcze poszczególnych jednostek prezentują się w sposób następujący.

Głównym przedmiotem zainteresowań badawczych najliczniejszej kadrowo Katedry Historii Polski Najnowszej są szeroko pojęte dzieje społeczno-polityczne Polski w latach 1918–1939 (przede wszystkim historia partii, elit politycznych i dzieje ruchów politycznych i społecznych okresu II Rzeczypospolitej, m.in. obóz piłsudczykowski, ruch socjalistyczny) oraz życie społeczno-gospodarcze ziem polskich od początków XX w. do wybuchu II wojny światowej (m.in. polityka gospodarcza i kwestie polityki finansowej władz II Rzeczypospolitej). Pierwszy nurt badawczy realizowany jest przez Pawła Samusi, Marię Nartowicz-Kot, Przemysława Waingertnera i Jacka Pietrzaka¹⁴, natomiast drugi problem realizują przede wszystkim Kazimierz Badzia i Małgorzata Łapa¹⁵. Pracownicy tej katedry podejmują również tematy dotyczące wybranych proble-

¹² R. Żurawski i G. Grajewski, *Wielka Brytania w „dyplomacji” księcia Adama Jerzego Czartoryskiego wobec kryzysu wschodniego (1832–1841)*, Warszawa 1999; idem, *Działalność księcia Adama Jerzego Czartoryskiego w Wielkiej Brytanii (1831–1832)*, Warszawa 1999.

¹³ R. Stobiecki, *Łódzki ośrodek badań historii najnowszej na historiograficznej mapie Polski*, DN t. XXXVI, 2004, zesz. 2, s. 3–9.

¹⁴ P. Samuś, *Walery Sławek. Droga do niepodległej Polski*, Płock 2002; *Polska i świat w XX w. Wybrane problemy historii najnowszej*, red. P. Samuś, Płock 2000; M. Nartowicz-Kot, *Polski ruch socjalistyczny w Łodzi w latach 1927–1939*, Łódź 2001; P. Waingertner, *„Naprawa” (1926–1939). Z dziejów obozu pomajowego*, Warszawa 1999; idem, *Wolnomularstwo Drugiej Rzeczypospolitej w oczach współczesnych*, Łódź 1999; J. Pietrzak, *Radyczny piłsudczyk. Biografia Wojciecha Spiczynskiego*, Warszawa 2001; K. Badzia, *W oczekiwaniu na przełom. Na drodze od odrodzenia do załamania państwa polskiego: XI 1918–VI 1920*, Łódź 2004.

¹⁵ M. Łapa, *Modernizacja państwa. Polska polityka gospodarcza 1926–1929*, Łódź 2002; W. Staniawicz, *Deflacja polska w latach 1929–1936*, wstęp i oprac. K. Badzia i M. Łapa, Łódź 2003.

mów polskiej polityki zagranicznej okresu międzywojennego (Kazimierz Badziak, Paweł Samuś), a także dotyczące dziejów towarzystw naukowych i kulturalno-oświatowych oraz instytucji społeczno-filantropijnych (Kazimierz Badziak, Maria Nartowicz-Kot)¹⁶.

Najważniejszym nurtem badawczym Katedry Historii Polski Współczesnej są dzieje wojskowości polskiej w XX w. (szczególnie okresu II Rzeczypospolitej i drugiej wojny światowej). Badania te prowadzi Włodzimierz Kozłowski i Witold Jarno, a także związani z Katedrą uczniowie Kozłowskiego (Andrzej Kralsz i Artur Ossowski)¹⁷. W kręgu zainteresowań kierownika katedry jest przede wszystkim biografistyka wojskowa tego okresu, co zaowocowało licznymi artykułami, głównie na temat generalicji Wojska Polskiego z lat 1918–1939¹⁸.

Pracownicy Katedry Historii Polski Współczesnej podejmują również badania nad historią Polski po 1945 r. W tym nurcie ważne i nowatorskie są prace prowadzone przez Leszka Olejnika, dotyczące polityki władz powojennej Polski w dziedzinie narodowościowej (szczególnie kwestie niemiecka i ukraińska). Ponadto badania nad dziejami aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej i polityką władz komunistycznych wobec młodzieży prowadzi Krzysztof Lesiakowski, autor biografii Mieczysława Moczara¹⁹.

Pracownicy obu Katedr najnowszych dziejów ojczystych (Przemysław Waingertner, Jacek Pietrzak, Leszek Olejnik, Krzysztof Lesiakowski) biorą udział w opracowywaniu wydawnictwa pt. „Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–1989”, sygnowanego przez ośrodek „Karta”.

Bardzo szerokie spektrum zainteresowań naukowych cechuje pracowników skupionych w Katedrze Historii Powszechnej Najnowszej. Pierwszym nurtem badawczym jest wielołątkowo podejmowana problematyka stosunków międzynarodowych, a w szczególności zagadnienie bezpieczeństwa i rozbrojenia w Europie oraz studia nad dyplomacją brytyjską, polską i czechosłowacką w XX w. Badania w tym zakresie prowadzi Andrzej M. Brzeziński, Sławomir Nowinowski, Dariusz Jeziorny, Artur Rosiak, Radosław Żurawski vel Grajewski²⁰. Drugim istotnym obszarem badawczym pracowników

¹⁶ K. Badziak, G. Matwiejew, P. Samuś, „Powstanie” na Zaozniu w 1938 r. *Polska akcja specjalna w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP*, Warszawa 1997; iidem, *Akcja „Łom”. Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP*, Warszawa 1998; K. Badziak, J. Walicki, *Żydowskie organizacje społeczne w Łodzi (do 1939 r.)*, Łódź 2002.

¹⁷ W. Jarno, *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001; idem, *Okręg Generalny Wojska Polskiego nr III Kielce 1918–1921*, Łódź 2003; idem, *Strzelcy Kaniowscy w latach 1919–1939*, Toruń 2004; A. Kralsz, *Na straży wschodnich rubieży. Biografia ostatniego dowódcy KOP gen. Bryg. Wilhelma Orlik-Rückemanna (1894–1986)*, Warszawa 1999; A. Ossowski, *Tadeusz Kossakowski 1888–1965. Od piechura do czołgisty*, Warszawa 2002.

¹⁸ W. Kozłowski, *Pułkownik Piotr Sosiałuk, żołnierz Września i konspiracji (1892–1940). Zarys biografii*, Tarnowskie Góry 1999. W druku znajduje się książka: idem, *Generalski konterfekt. Studium porównawcze dowódców częstochowskiej 7 Dywizji Piechoty 1921–1939*.

¹⁹ L. Olejnik, *Polityka narodowościowa Polski 1944–1960*, Łódź 2003; K. Lesiakowski, *Mieczysław Moczara „Mietek”. Biografia polityczna*, Warszawa 1998; *Opozycja i opór społeczny w Łodzi 1956–1981*, red. K. Lesiakowski, Łódź 2003.

²⁰ A. M. Brzeziński, *Koncepcja powojennej organizacji bezpieczeństwa w polityce zagranicznej rządu RP na uchodźstwie 1939–1945*, Łódź 1999; idem, *Grecja*, Warszawa 2002; *Z polityki zagranicznej Wielkiej Brytanii w I połowie XX w. Studia i szkice*, red. A. M. Brzeziński, Łódź 2002; *Czechosłowacja w stosunkach międzynarodowych w pierwszej połowie XX wieku. Studia i szkice*, red. A. M. Brzeziński, Warszawa 2003; D. Jeziorny,

tej katedry są dzieje międzynarodowych stosunków intelektualnych w XX w., a przede wszystkim stosunki intelektualne polsko–francuskie w XX w., emigracja niemieckich intelektualistów w latach 1933–1945, kontakty intelektualne emigrantów politycznych z Europy Środkowowschodniej po drugiej wojnie światowej oraz tradycja liberalna i chrześcijańska w filozofii i myśli politycznej XX w. W tym nurcie badania prowadzą przede wszystkim Andrzej M. Brzeziński i Katarzyna Jedynakiewicz²¹.

Równie szerokie plany badawcze realizują pracownicy skupieni w Katedrze Historii Europy Wschodniej. W podejmowanych badaniach dominuje problematyka stosunków polsko–rosyjskich i polsko–radzieckich oraz dzieje Rosji i ZSRR. Obok niej coraz częściej podejmowane są tematy dotyczące dziejów regionu środkowoeuropejskiego, m.in. historii Czechosłowacji, Jugosławii, Zakaukazia czy Bułgarii.

Najwcześniejszy chronologicznie blok tematyczny realizuje Edward Wiśniewski, który bada narodziny i rozwój systemu partyjnego w Rosji do 1917 r., ze szczególnym uwzględnieniem nurtu liberalnego. Kierownik katedry Wojciech Materski skupia swoje badania na stosunkach polsko–sowieckich w całym okresie międzywojennym. Ponadto podejmuje prace nad dziejami państw Europy Wschodniej i Południowowschodniej w latach 1917–1939. Kolejny nurt badawczy realizuje Albin Głowacki, który odzwierciedla tragiczne losy obywateli polskich na Kresach Wschodnich i w ZSRR, szczególnie w latach 1939–1956. Natomiast Paweł Chmielewski specjalizuje się w badaniach niemieckiego systemu okupacyjnego i zbrodni niemieckich w stosunku do ludności zachodnich obszarów ZSRR, a ponadto zajmuje się problemem zagrożenia międzynarodowego ładu pokojowego po drugiej wojnie światowej. Należy również podkreślić, że w katedrze tej powstało wiele interesujących publikacji książkowych, autorstwa uczniów Wojciecha Materskiego i Edwarda Wiśniewskiego²².

Istotną rolę w pracach naukowych Instytutu Historii UŁ odgrywa Katedra Studiów Bliskowschodnich. Pracownicy (w liczbie dwóch) i doktoranci tej jednostki swoje zainteresowania badawcze skupiają na kilku zagadnieniach, a mianowicie: stosunkach między-

London a spuścizna po monarchii Habsburgów. Sprawa Austrii w koncepcjach i praktyce dyplomatycznej Wielkiej Brytanii (1918–1919), Toruń 2002. Ponadto w druku znajduje się praca S. M. Nowinowskiego, *Dyplomacja czechosłowacka wobec kwestii bezpieczeństwa zbiorowego w Europie (1919–1925)*.

²¹ A. M. Brzeziński, *Polska Komisja Międzynarodowej Współpracy Intelektualnej (1924–1939)*, Łódź 2001; K. Jedynakiewicz, *Intelektualista a polityka. Działalność emigracyjna Klausa Manna (1933–1949)*, Łódź 2002.

²² E. Wiśniewski, *Kapitał i władza w Rosji. Polityczeskaja diejatelnośt' progressiwnych predprinimatielej w naczale XX wieka*, Moskwa 2000; *Europa w XX wieku. Główne kierunki rozwoju (ekologia, gospodarka, kultura, polityka)*, red. E. Wiśniewski, Łódź 2001; W. Materski, *Gruzja*, Warszawa 2000; idem, *Pobocza dyplomacji. Wymiana więźniów politycznych pomiędzy II Rzeczpospolitą a Sowietami w okresie międzywojennym*, Warszawa 2002; *Państwo w transformacji w perspektywie XXI wieku*, red. W. Materski, Warszawa 2000; A. Głowacki, *Sowieci wobec Polaków na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej 1939–1941*, Łódź 1998; *Przebieg sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. A. Głowacki, Warszawa 2000; *Z zagadnień historii XX wieku*, red. A. Głowacki, Łódź 2001; P. Chmielewski, *Ulm. Miasto naszej młodości i cierpienia. Relacje byłych robotników przymusowych Zakładów Telefunken w Łodzi i Ulm n/ Dunajem*, Łódź 1999; J. R. Budziński, *Polityka zagraniczna Rosji 1907–1914*, Toruń 2000; R. Kwapis, *O socjalizm z „ludzką twarzą”. Czechosłowackie programy reform w 1968 r.*, Toruń 2003; J. Legieć, *Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko–ukraińsko–bolszewickiej w 1920 r.*, Toruń 2002; D. Rogut, *Polacy z Wileńszczyzny w obozach sowieckich „saratowskiego szlaku” (1945–1949)*, Toruń 2003; P. Olszewski, *Polityka państw Ententy wobec Zakaukazia w latach 1918–1921*, Piotrków Trybunalski 2001.

narodowych Bliskiego Wschodu (Hassan Ali Jamsheer i Radosław Bania), źródłach i współczesnych kierunkach myśli społeczno-politycznej świata arabskiego i islamu oraz idei jedności arabskiej (tradycji i jej współczesnej interpretacji). Zajmując się tym ostatnim obszarem badawczym Hassan Ali Jamsheer sięga daleko w przeszłość świata arabskiego²³.

Ostatnią z jednostek realizujących badania w zakresie historii najnowszej jest Katedra Historii Historiografii. Jej kierownik Rafał Stobiecki wraz z Jolantą Kolbuszewską prowadzą badania przede wszystkim nad dziejami myśli historycznej w XX w., zarówno polskiej, jak i powszechnej. Ponadto Rafał Stobiecki podejmuje badania biograficzne m.in. nad powojennym środowiskiem historyków łódzkich²⁴.

Wiele interesujących problemów badawczych podejmują pracownicy Zakładu Nauk Pomocniczych Historii, na którego czele stoi obecnie Alicja Szymczakowa. Kierująca zakładem i Tomasz Pietras prowadzą przede wszystkim badania z zakresu genealogii i heraldyki rycerskiej okresu średniowiecza, do początków XVI w. Współczesna heraldyka samorządowa województwa łódzkiego oraz heraldyka i sfragistyka miast wielkopolskich do schyłku XVIII w. to obszar badawczy Marka Adamczewskiego. Natomiast demografią historyczną i statystyką zajmuje się Arkadiusz Rzepkowski²⁵. Ponadto w ostatnich latach w zakładzie prowadzone były badania nad dziejami prasy prowincjonalnej Królestwa Polskiego w XIX w. (Jan Chanińko, który od 2003 r. jest kierownikiem Pracowni Dydaktyki Historii i tutaj kontynuuje rozpoczęte badania).

Alicja Szymczakowa, przy wydatnej pomocy Jana Szymczaka od wielu lat prowadzi prace nad zebraniem i skatalogowaniem inskrypcji staropolskich zachowanych na terenie centralnej Polski. Pokłosiem tych zainteresowań są kolejne tomy wydawnictwa źródłowego pt. „Corpus inscriptionum Poloniae”.

Interesującą inicjatywą łódzkich historyków jest wydawane przez nich czasopismo naukowe pt. „Przegląd Nauk Historycznych”, które prezentuje najnowsze badania prowadzone przez pracowników Instytutu Historii UŁ.

Kończąc przegląd podstawowych nurtów badawczych, podejmowanych przez historyków środowiska łódzkiego (związanym z Instytutem Historii UŁ) należy również pamiętać o znakomitych badaczach, którzy niestety zmarli w ostatnich kilku latach.

²³ R. Bania, *Polityka Stanów Zjednoczonych Ameryki wobec Bliskiego Wschodu za prezydentury Dwighta Eisenhowera (20.01.1953–20.01.1961)*, Toruń 2000; H. A. Jamsheer, *Konflikt bliskowschodni. Zbiór dokumentów*, Łódź 1999; idem, *Ibn Chaldun (1332–1406): Muḥaddima — historia — historiozofia*, Łódź 1998; idem, *Ibn Chaldun i jego „Muḥaddima”*. *Antologia myśli społeczno-politycznej*, Łódź 2002. Ponadto opublikowane prace uczniów H. A. Jamsheera: M. Malinowski, *Sahara Zachodnia. Konflikt terytorialny między Marokiem a Hiszpanią w latach 1956–1976*, Toruń 2001; B. Wróblewski, *Polityka Stanów Zjednoczonych Ameryki wobec sojuszu egipsko-radzieckiego w latach 1971–1976*, Toruń 2002.

²⁴ R. Stobiecki, *Bolszewizm a Historia. Próba rekonstrukcji bolszewickiej filozofii dziejów*, Łódź 1998; J. Kita, R. Stobiecki, *Słownik biograficzny historyków łódzkich*, Łódź 2000. R. Stobiecki jest także autorem wielu biogramów w *Słowniku historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jakl, Warszawa 1994. Ponadto do druku została złożona praca J. Kolbuszewskiej, *Mutacja modernistyczna w historiografii polskiej (przełom XIX i XX w.)*; R. Stobiecki, *Clio na wygnaniu. Z dziejów polskiej historiografii na uchodźstwie w Wielkiej Brytanii po 1945 r.* Obie książki ukażą się w 2004 r.

²⁵ Najważniejsze publikacje książkowe ostatnich lat to: A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV wieku. Magnifici et generosi*, Łódź 1998; M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000; T. Pietras, *„Krwawy wilk z pastorałem”*. *Biskup krakowski Jan zwany Muskatą*, Warszawa 2001.

Profesor Alinę Barszczewską-Krupę (zm. w 2002 r.) fascynowały przede wszystkim szeroko rozumiane relacje między Wielką Emigracją a krajem. W ostatnich latach życia podejmowała zagadnienia dotyczące modernizacji polskiej świadomości społecznej i narodowej, szczególnie w okresie międzypowstaniowym. Ponadto w kręgu jej zainteresowań znajdowały się dzieje wyobraźni społecznej i politycznej Polaków w dobie zaborów. Alina Barszczewska-Krupa utworzyła i kierowała pracami Interdyscyplinarnego Zespołu Badań nad Dziejami Tradycji i Mitów Historycznych²⁶.

Zainteresowania profesor Heleny Brodowskiej (zm. w 2003 r.) oscylowały przede wszystkim wokół problemu świadomości społecznej i narodowej chłopów polskich oraz jej rozwoju w XIX i XX w. Ponadto podejmowała zagadnienia dotyczące szeroko ujętej kultury ludowej, a w szczególności podkreślała rolę oświaty ludowej w emancypacji chłopów²⁷.

Z kolei zainteresowania profesora Andrzeja Feliksa Grabskiego (zm. w 2000 r.) w ostatnim okresie życia koncentrowały się przede wszystkim na historii historiografii. Interesowało go zarówno dziejopisarstwo polskie, jak i historiografia powszechna. Przed swoją przedwczesną śmiercią opublikował „Zarys historii historiografii polskiej”, który był zapowiedzią kończącej wielkiej syntezy historiografii polskiej. Dwie kolejne ważne dla historiografii prace ukazały się już po śmierci profesora, dzięki wydatnym staraniom jego ucznia — Rafała Stobieckiego²⁸.

Ważne miejsce w dorobku łódzkiego środowiska historycznego zajęły również badania profesora Juliana K. Janczaka (zm. w 2001 r.), który koncentrował się na problematyce demograficznej Królestwa Polskiego i niektórych miast regionu, przede wszystkim Łodzi. Podejmował on próby ustalenia przekonywującej wersji rozwoju zaludnienia, rozmieszczenia ludności i pewnych elementów jej struktury. Badał procesy demograficzne w warunkach stworzonych przez imigrację, szybki rozwój miasta, różnorodną strukturę etniczną i wyznaniową oraz wysoką aktywność zawodową kobiet. W badaniach Julian K. Janczak niejednokrotnie stosował oryginalne metody historii gospodarczej, a jego prace stały się wzorcem dla kolejnych badaczy²⁹.

Głównymi nurtami zainteresowań badawczych docenta Ryszarda Rosina (zm. w 2002 r.) były: dzieje ziem Polski Środkowej w średniowieczu (badania osadnictwa, komunikacji, historii miast), problematyka nauk pomocniczych historii XIX i XX w. (szczególnie prasoznawstwo i historia filatelistyki), badania nad zbrodniami niemieckimi podczas drugiej wojny światowej³⁰.

Interesujące problemy dotyczące początkowego okresu rozwoju i stabilizowania się stosunków kapitalistycznych w Królestwie Polskim, m.in. przenikania kapitału obcego na

²⁶ A. Barszczewska-Krupa, *Emigracja i kraj. Wokół modernizacji polskiej świadomości społecznej i narodowej 1831–1863*, Łódź 1999. Ponadto pod jej redakcją ukazało się kilka prac zbiorowych. Zob. przyp. 9.

²⁷ H. Brodowska, *Chłopi o sobie i Polsce. Rozwój świadomości społeczno-narodowej*, Łódź 2001.

²⁸ A. F. Grabski, *Zarys historii historiografii polskiej*, Poznań 2000; idem, *Spór o prawa dziejowe. Kontrowersje wokół Henry'ego Thomasa Buckle'a w Polsce w dobie pozytywizmu*, Lublin 2002; idem, *Dzieje historiografii*, wprowadzenie R. Stobieckiego, Poznań 2003.

²⁹ J. K. Janczak w interesującym nas okresie przed swoją przedwczesną śmiercią opublikował kilkanaście poważnych studiów w opracowaniach zbiorowych i czasopismach naukowych.

³⁰ Ostatnią pracą R. Rosina było współautorstwo i redagowanie pracy *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 roku*, red. R. Rosin, Łęczycza 2001.

ziemie polskie w tym okresie oraz przepływu kapitałów ziemiańskiego i handlowego do przemysłu poruszał w swoich pracach profesor Józef Śmiałowski (zm. w 2003 r.), autor m.in. biografii barwnej postaci z początków XIX w. — Wojciecha Langego³¹.

„Paleta tematyczna” historyków łódzkiego środowiska była zawsze obszerna i ciągle ulega ona poszerzeniu o nowe problemy badawcze. Ta krótka prezentacja najistotniejszych zainteresowań pracowników Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego dowodzi, że są one rozległe chronologicznie i tematycznie. Łódzcy badacze podejmują nie tylko zagadnienia z zakresu klasycznej historii politycznej, ale równie istotne miejsce zajmują badania z historii społeczno-gospodarczej, historii wojskowości, dziejów myśli politycznej i społecznej, historii historiografii i historii kultury. Warto podkreślić, że znaczącą rolę w ich badaniach, w ostatnich latach, odgrywa biografistyka. Dokonując przeglądu publikacji książkowych łódzkich badaczy można również dostrzec, że zachowują oni równomierne proporcje pomiędzy dziejami Polski, powszechnymi i historią regionalną. Szkoda jednak, że wśród opublikowanych prac nieliczne są reprezentowane opracowania syntetyczne dotyczące całego okresu, specjalności czy kraju.

³¹ J. Śmiałowski, *Wojciech Lange (1783–1830). Dzieje jednego awansu*, Łódź 2000.